

UDK 67/68 (497.5 - 37 Đakovo) (091)
664.71 (497.5 - 37 Đakovo) (091)

Iz povijesti đakovačkih mlinova

Željko Lekšić

Pisac u ovom članku navodi mlinove u Đakovu i bližoj okolici, i to u razdoblju od kraja 17. stoljeća, pa do početka Drugoga svjetskog rata. Najstariji mlinovi bili su vodenice, kojih je nakon izгона Turaka zatečeno četiri. Kasnije se javljaju mlinovi koje su pokretali konji i volovi. U drugoj polovici 19. stoljeća dolazi do industrijalizacije i u Đakovu, te se grade parni mlinovi. U to vrijeme u Đakovu su bila tri mlina: mlin Sloga, mlin obitelji Fucks, kasnije Đakovački mlin na valjke d.d., i biskupijski paromlin. Kasnije je osnovano nekoliko manjih mlinova, pogotovo nakon pojave benzinskog motora, od kojih pisac posebno ističe Kajzerov i Raumbergerov mlin.

O najstarijim mlinovima

Još za vrijeme turske vlasti, na Ribnjaku, Đakovu najbližoj rječici bile su četiri vodenice. Iz carskog popisa iz 1702. godine saznajemo čiji su to bili mlinovi. Biskup Petar Bakšić¹, u svome prijevodu popisa s latinskog u

1 Petar Bakšić (Split, 1670. - Križovljani, 1749.), bosansko-đakovački biskup. Nakon završene teologije, od 1694. godine misionar u Slavoniji i južnoj Ugarskoj. Godine 1697. imenovan tumačem "ilirskog" jezika na bečkom dvoru, 1709. srijemski, a 1716. bosansko-đakovački biskup. Zauzimao se za crkveno jedinstvo. Nastavio izgradnju katedrale u Đakovu.

prvoj polovini 18. stoljeća, naveo je sljedeće: “U vodi Ribnjak četiri mlina jali vodenice turske ostaše, jedna je bila Ibraim Ćehaje, druga je bila nikogega Turèina Gaija, treća je bila Ibraim Ćehaje, četvrta bila je nikoga Turèina Podgoratlje, koje sve četiri vodenice kada Turèin pod Beèn bi razbit, sve četiri opustiše i razmetnuše, i požgaše po hajduci i Turaka.”² Na istom mjestu saznajemo da je tada bio popravljen jedan mlin prije godinu dana, a da su još dva bila u fazi popravljavanja. Biskup Petar Bakia u svome prijevodu naveo je sljedeće: “...sada jedan mlin, koji jest bio Ibraim Ćehaje, na misto kojega kmet Mato Tufedžija prid jednim litom popravi, druga koja biše turèina Ćehaja, sada popravljaju Antun Vuèièanin, Kristo i Dominko, koja nije jošte svršena. Treća i sada stoji pusta. Ćetvrta koja jest bila Turèina Podgoratlje, a sada popravlja paor ovoga mista Tomia Gorjanac, koja jošte nije svršena.”³

Biskup Petar Bakia dao je sagraditi vodenicu na Kaznici.⁴ Kako ova vodenica, zbog nedostatka vode, nije mogla neprestano mljeti, njegov nasljednik biskup Josip Ćolnia⁵ dao je pored te vodenice sagraditi suhi mlin na volovski pogon, a u vodenicu ugraditi dva kamena.⁶ On se bavio mišlju da zagradi ribnjak, tj. sagradi branu i tako poveća vodu, pa i vodenicu.

2 Prijevod biskupa Petra Bakia naslovljen Oppidum rekuæ varoš Diakovo, u: Tade Smièiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, II, JAZU, Zagreb, 1891., str. 309.

3 Isto.

4 Marin Srakia, Autobiografija Josipa Antuna Ćolnia, biskupa bosanskog ili đakovačkog, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, 1, Historijski arhiv u Osijeku, Osijek, 1991., str. 46.

5 Josip Antun Ćolnia (Vivodina, 1699. - Đakovo, 1773.), bosansko-đakovački biskup. Imenovan biskupom 1751. godine. Sagradio biskupsku rezidenciju, opremio katedralu, osnovao nove župe i izgradio nekoliko crkava te proveo naredbu da se u župama vode matice. Utemeljio prvu pučku školu u Đakovu i pomogao osnivanje gimnazije u Osijeku. Od 1753. godine veliki župan požeške županije.

6 Isto. Biskup Ćolnia u autobiografiji naveo je sljedeće: “Budua da na ovom vlastelinstvu nema rijeka na kojima bi vodenica mogla neprestano mljeti, pobrinuo sam se da se podigne suhi mlin, volovski (na volovski pogon), pokraj rijeke Kaznice, na kojoj je još jedna vodenica nezatne vrijednosti u koju sam ugradio dva kamena. Nju je sagradio moj treći prethodnik biskup Petar Bakia.”

Drugu vodenicu izgradio je na rijeci Jošavi, na tri kotača. Njena izgradnja trajala je tri godine, a završena je 1762. godine.⁷

Koliko je vodenica ostalo do kraja 19. stoljeća, toèno nam nije poznato. Na Jošavi je postojala Klièićeva vodenica, koja je i ucrtana na vojnoj austrougarskoj karti s kraja 19. stoljeća. Klièići su bili trgovci u Đakovu.⁸ U zemljišnim knjigama ispisanim 1879. godine nailazimo na podatak da je vlasnik kuće broj 596 bio “Kokoš Stiepan vodenièar”, što ukazuje na to da je tada još bilo vodenica. Drugi vodenièari iz tog vremena nisu nam poznati.

Vjetrenjaèe se nisu gradile na području Đakovštine, obzirom da na ovom području nema povoljnog vjetra.

Kako su rjeèice oko Đakova ipak bile male, s nedovoljno vode, gradili su se u Đakovu suhi mlinovi. Na katastarskom planu Đakova iz 1863. godine vide se tlocrti “šatri” suhих mlinova, tzv. suvara. Iz plana je vidljivo da je tada u Đakovu bilo više takvih mlinova. Pokretaèka snaga su bili volovi ili konji koji su hodajuèi u krug u “šatri”, a to je bila velika prostorija kružnog oblika, pokretali mlinski kamen.⁹ Sredinom 19. stoljeća postojali su u Đakovu sljedeći mlinovi:

- mlin **Nikole Vittnera**, nalazio se u Satnièkoj ulici (Vittnerovi su svoj posjed prodali 1890. godine, a do tada je možda radio i njihov mlin)
- mlin **Sebastiana Stehra** (1833.-1888.), nalazio se u Osjeèkom sokaku, odnosno Kasarnièkoj ulici, kako se nekoæ nazivala Ulica bana Jelaèića, a nalazio se nekoliko kuća iza prenoæišta

7 Isto. Biskup Èolnīæ je naveo: “Pokušat æu ove godine, t. j. 1762., na toj rijeci uz velike troškove izgraditi ribnjak i tako poveæati vodu, pa i vodenicu. Ta vodenica stoji najmanje 1500 forinti. Uz božju pomoæ drugu æu izgraditi na rijeci Jošavi, na tri kotača; na njoj se radi veæ tri godine. Njezina cijena prelazi 2000 forinta. Ona je završena 17. rujna 1762.”

8 O obitelji Klièić (Klicić) vidi opširnije u: Željko Lekšić, Klicići, prvi stalni i izuèeni trgovci mješovite robe u Đakovu, Slavonski narodni godišnjak 1994., Đakovo, 1993., str. 66-67.

9 Opis suvare vidi u: Žarko Španièek, Tomašić-suvara u Otoku, Prilog poznavanju mlinova u Slavoniji, “Đakovački vezovi”, Jubilarna revija 1967-1991., Đakovo, str. 34-37.

- mlin **Andre Mazingera**, nalazio se na početku Ulice Vladimira Nazora, na mjestu gdje se nalazi bivša zgrada Slavonske banke
- mlin **Antuna Vittnera** (1832.-1884.), koji je doselio iz Jarmine, a osim mlina imao je i uljaru, nalazio se u Ulici kralja Tomislava
- mlin **Josipa Wagnera**, nalazio se također u Ulici kralja Tomislava
- mlin **Sebastiana Pletza**, nalazio se u ulici Matije Gupca
- mlin **Franje Knöbla**, nalazio se u Ulici Matije Gupca
- mlin **Ivana Knöbla** (1826.-1896.), nalazio se u Ulici Petra Svačića
- mlin barunice **Magdalene Unukić**, nalazio se u Ulici Augusta Šenoje (zbog značaja vlasnika, o ovom mlinu i njegovim vlasnicima dalje navodimo opširniji prikaz)
- **vlastelinski mlin**, nalazio se na periferiji, na izlazu iz grada na cesti prema Đurđancima; ovi objekti su srušeni tek 1935. godine.¹⁰

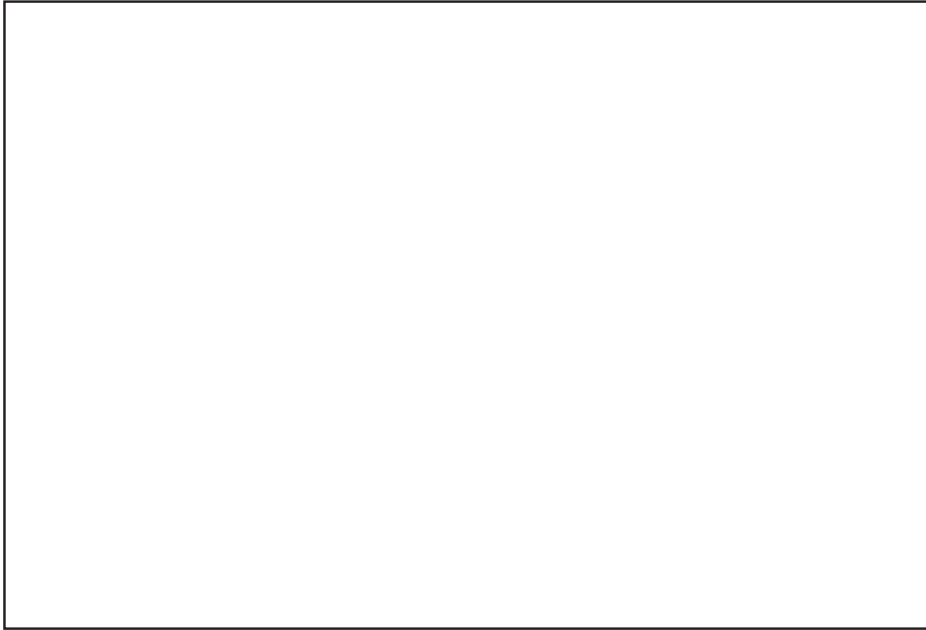
U prvim popisima poslije izгона Turaka ne spominju se suhi mlinovi, kao ni vjetrenjače, te se može pretpostaviti da su suhi mlinovi počeli dolaziti u Slavoniju koncem 17. i početkom 18. stoljeća s brojnim doseljenicima. U popisu vlasnika suhих mlinova uočljivo je da su svi oni stranog porijekla, odnosno - točnije - Nijemci.

Prvi paromlinovi

U prvoj polovini 19. stoljeća dolazi do industrijalizacije i na području Slavonije. Prvi paromlin na području Slavonije podigao je 1846. godine Vinkovčanin A. Treyer na vukovarskom vlastelinstvu grofa Eltza u selu Korođ, sa strojem od 6 KS, koji je izgradio osječki mehaničar Lieber. Godine 1864. podignuti su paromlinovi u Osijeku, Virovitici i Nuštru.

Šezdesetih godina 19. stoljeća dolazi do veće industrijalizacije i u Đakovu. Na putu prema Osijeku, odmah iza Terezijanske kasarne sagrađen

¹⁰ Mirko Marković, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine, 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, Zagreb, 1976., str. 262.

je krajem šezdesetih godina, vjerojatno 1869. godine, Đakovački paromlin “Sloga”. Bio je u vlasništvu nekoliko đakovačkih poduzetnika. Bio je to vjerojatno prvi paromlin u Đakovu. Nekoliko godina kasnije sagrađen je iza njega i drugi, Fuchsov paromlin. Biskupsko vlastelinstvo sagrađilo je svoj paromlin u Školskom sokaku 1877. godine.¹¹

U drugoj polovini 19. stoljeća u Đakovu su, dakle, postojala tri veća mlina. U to vrijeme, točnije prema podacima iz 1883. godine, u Hrvatskoj i Slavoniji, bez Rijeke, bila su 83 mlinska poduzeća, od čega svega pet s 20-50 radnika.¹²

11 /M. Cepelić-M. Pavić/, Josip. Juraj. Strossmayer biskup bosansko-đakovački i sriemski god. 1850.-1900., Zagreb, 1900-1904., str. 906.

12 Igor Karaman, Privredni položaj hrvatsko-slavonskog područja u Habsburškoj monarhiji nakon ukidanja feudalnih odnosa (1849.-1873.), u: Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1967., str. 13.

Početkom dvadesetih godina 20. stoljeća u Đakovu su postojala, prema navodima Jose Lakatoša, tri veća mlina, i to: Đakovački mlin na valjke d. d., mlin Hager i Jakševac (ustvari mlin “Sloga”) i J. Kaiser, pilana i motorni mlin.¹³ Od manjih mlinova bio je paromlin Baltazara i Franje Raumbergera. Oni su imali i tvornicu ulja. Biskupijski mlin izgleda nije radio u to vrijeme. Od većih mlinova na području Đakovštine bio je paromlin “Rosa” u Vrpolju, vlasništvo Leopolda Weissa, a kasnije njegovih nasljednika. Kapacitet mu je bio dva vagona dnevno. U tadašnjem kotaru Đakovo bilo je u to vrijeme ukupno 25 mlinova.¹⁴ Pogon im je uglavnom bio parni. Izvan Đakova najstariji su mlinovi u Vrpolju i Kešincima, koji su djelovali još prije Prvoga svjetskog rata.

Pojavom benzinskog motora mnogi su mlinovi prešli na benzinski pogon. Tada su se pojavili i manji mlinovi s motorom na benzinski pogon. Pred Drugi svjetski rat radio je i mlin Gabre Ćape u Pavićevoj ulici, a uz mlin postojala je i pilana.

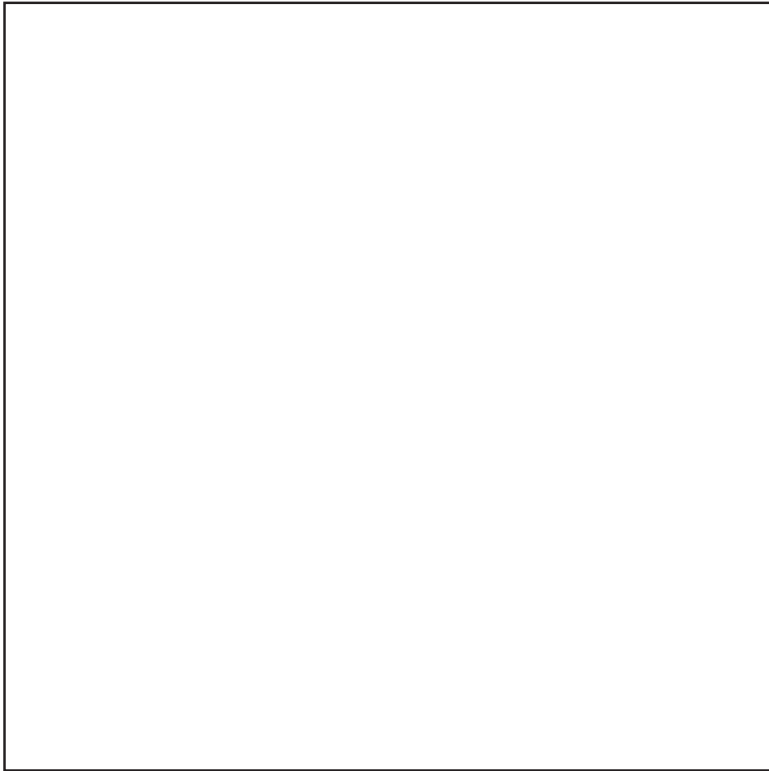
Bilo je mlinova i u drugim mjestima Đakovštine. Pred Drugi svjetski rat postojali su mlinovi u Vrpolju, Velikoj Kopanici, Kešincima, Gorjanima, Tomašancima, Drenju i Bračevcima. Osim mlinova postojalo je u Đakovštini 12 “krupara” za krupnu meljavu, najviše za stoku, i to 4 u Đakovu, 2 u Đakovačkoj Satnici, te po 1 u Krndiji, Kešincima, Koritni, Piškorevcima i Punitovcima.

Đakovački paromlin “Sloga”

Na uglu Mažuranićeve ulice i Ulice Vladimira Nazora, gdje je sada gradilište, bio je nekoć prvi đakovački paromlin koji je poslovao pod

13 Joso Lakatoš, *Industrija Hrvatske i Slavonije*, Naklada “Jugoslavenskog Lloyd”, Zagreb, 1924., str. 530.

14 Popis mlinova vidi u: Dragiša Jović, *Iskaz poduzeća u Hrvatskoj i Slavoniji krajem prvog svjetskog rata koja su potpadala pod nadzor kraljevskog zemaljskog obrtnog nadzornika*, Zbornik, 10, *Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod*, 1973., str. 266.

tvrtkom Đakovački paromlin “Sloga”. Prije paromlina, sredinom 19. stoljeća na tome uglu, kako saznajemo iz najstarijih zemljišnih knjiga za Đakovo, stajala je kuća Matije Plimela lončara.¹⁵ Ta je kuća po staroj numeraciji imala broj 487.¹⁶ Godine 1869. kuća je prodana društvu paromlina “Sloga”, odnosno poimence kao vlasnici su upisani: Ivan Nep. Pollak u 3/6, Franjo Jakševac u 2/6 i Antun Russi u 1/6 dijela.¹⁷

15 Gruntovni napisnik broj 338 za kat. općinu Đakovo, u arhivi Zemljišno knjižnog odjela Općinskog suda u Đakovu.

16 Isto. Kuća se nalazila na tadašnjim česticama broj 748/5 i 748/6, u ukupnoj površini od 400 čh. O staroj numeraciji kuća u Đakovu vidi u: Željko Lekšić, Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća, “Đakovački vezovi”, Jubilarna revija 1967-1991., Đakovo, 1991., str. 82.

17 Isto. Ugovor o kupoprodaji od 19. lipnja 1869. godine i ugovor od 1. srpnja 1869. godine kojim su preraspoređeni suvlasnički omjeri. Na temelju zadnje isprave upisano je da je sagrađen paromlin “Sloga”.

Iste godine je sagrađen paromlin “Sloga”, a iz zemljišnog registra vidljivo je da je sagrađen “od èverstog gradiva na 7 numerah, podkuæenica br. 487-532”, te da se zgrada sastojala od prizemlja i dva kata, zatim prigradak (tavan, Źitnica i suša), te prigratka 538 (to je bila kuæa) koji se sastojao od 2 sobe i kuhinje.

Prema Lakatošu, mlin je osnovan 1867. godine.¹⁸ Tada je vjerojatno osnovano samo udruŹenje buduæih suvlasnika mlina.

Đakovački paromlin “Sloga” je oèito bio prvi paromlin u Đakovu. Biskupsko vlastelinstvo je svoj paromlin sagrađilo 1877. godine, a otprilike u to vrijeme osnovan je i susjedni Fuchsov paromlin.

Ivan Pollak je 1878. godine jednu treæinu svoga suvlasnièkog dijela darovao zetu Leopoldu Jaiæu¹⁹ i kæeri Lauri Jaiæ. Godine 1878. dio Antuna Russia naslijedio je Josip Hager²⁰.

Vlasnici Đakovaèkog paromlina “Sloga” imali su brojnih kredita te hipoteka. Prvi kredit su suvlasnici dobili u srpnju 1869. godine u iznosu od 15.000 forinti s 6 % kamata, i to od novoosnovane Osjeèke Źtedionice.

Kada su 1879. godine ispisane nove zemljišne knjige, kao suvlasnici paromlina “Sloga” i kuæe broj 487 upisani su: Ivan Nep. Poljak u 2/6, Franjo Jakševac u 2/6, Leopold i Laura Jaiæ u 1/6 i Josip Hager u 1/6 dijela.²¹ Ubrzo su Poljaci i Jaiæi svoj dio prodali Jakševcu i Hageru, te je mlin “Sloga” tada potpao pod njihovu tvrtku “Komanditno društvo Jakševac i Hager”.

Na katastarskom planu iz 1902. godine vidljivo je ucrtanih nekoliko objekata mlina i kuæa broj 478 na sjeverozapadnom dijelu parcele.

Nisu nam poznate bilance poslovanja mlina, ali nam je poznato da je mlin 1915. godine prestao s radom.²²

18 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.

19 Leopold (Lavoslav) Jaiæ (1839.-1886.) bio je vlastelinski revizor.

20 Josip Hager (1849.-1929.), trgovac.

21 Zemljišno-knjiŹni uložak br. 327 za kat. opæ. Đakovo.

22 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.

Godine 1920. dio Hagerovih otkupili su Weissovi, na èelu s dr. Ignjatom Weissom, odvjetnikom; oni su bili i vlasnici paromlina “Rosa” u Vrpolju. Jakševac im je svoj dio također prodao nekoliko godina kasnije. I kad su vlasnici postali Weissovi, mlin se također zvao Đakovački paromlin “Sloga”. Novi vlasnici su mlin obnovili i pustili u pogon oko 1926. godine, kako saznajemo iz obavijesti u đakovačkom tisku. Pred Drugi svjetski rat mlin je imao kapacitet od 2 vagona na dan, a zapošljavao je 20 radnika.²³

Na starom katastarskom planu vidljiva je parcelacija vrtova iza kuæa u Mažuraniæevoj ulici radi dovođenja Źeljezničke pruge do mlina, kao što je dovedena do susjednog mlina. Međutim, gradnja pruge do mlina nije nikada realizirana.

Odmah po uspostavi NDH, krajem travnja 1941. godine, mjesno vojno zapovjedništvo za mjesto i kotar Đakovo imenovalo je u Źidovskim trgovinama i privrednim poduzeæima privremene povjerenike, te je tako za povjerenika paromlina “Sloga” postavljen Josip Pintz.²⁴ Kasnije je NDH Weissovima i oduzela mlin i kuæu pokraj mlina.

Za vrijeme oslobađanja grada 1945. godine, Nijemci su 16. travnja 1945. zapalili zgradu mlina prilikom povlaæenja, obzirom da je sluŹila kao skladište. Poslije rata su zemljište s ostacima mlina i kuæa prešli u drŹavno vlasništvo. Ostaci mlina su srušeni, a prostor je oèišæen, dok je kuæa ostala. Cigla s mlina iskorištena je za poploæavanje stare trŹnice ispred katedrale. Zemljište je tada predano poduzeæu “Đakovština”, koje je 1964. godine pripojeno PIK-u Đakovo.

Na sjeveroistoènom dijelu zemljišta je 1959. godine “Đakovština” sagradila eksperimentalni èardak za kukuruz, kapaciteta 50 vagona.²⁵ Srušen je sedamdesetih godina.

23 Vladimir Geiger, Nijemci Đakova i Đakovštine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, Kolo, Èasopis Matice hrvatske, 4, Zagreb, zima 1997., str. 195.

24 Povjerenici u đakovačkim trgovinama, Hrvatska obrana, god. I (XXII), br. 14, Đakovo, 27. travnja 1941., str. 4; Vladimir Geiger, Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.), Èasopis za suvremenu povijest, br. 3, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996., str. 404.

25 Bilten “Đakovština za 10 godina 1950 -1960”, Đakovo, 1960., str. 11.

Godine 1958. kuća je vraćena bivšem vlasniku, a ubrzo 1961. godine prodana obiteljima Pinter i Koljenović. Godine 1989. kuću je kupio Poljoprivredno-industrijski kombinat "Đakovo". Ubrzo poslije toga kuća je srušena.

Krajem 1995. godine PIK Đakovo d. d. prodao je na javnoj licitaciji cjelokupno građevinsko zemljište poduzeću "RAD" d. d. iz Đakova. Godine 1997. započeli su prvi radovi na izgradnji zgrade koja bi se trebala zvati "Mimoza".

Đakovački mlin na valjke d. d.

Kako stoji u zemljišnoj knjizi, još 1879. godine bio je paromlin odmah iza paromlina "Sloga". Bio je u vlasništvu Fucks Julijane, a poslije njene smrti naslijedio ga je Fuchs Josip. Uz mlin nalazile su se kuće broj 511 i 512, koje su kasnije srušene, a umjesto njih podignute nove.

Godine 1895. mlin mijenja vlasnike, a vlasnici postaju Fischer i Büchler iz Osijeka, koji su osnovali "Đakovački mlin na valjke" d. d.²⁶ U jednom izvješću za 1911. godinu stoji: "U 24 sata samelje 300 q brašna a zaposleno je dnevno 44 radnika."²⁷ Prema izvješću za 1912. godinu broj dnevno zaposlenih radnika povećao se na 48, a ujedno se navodi da je brašno prodavano "u Hrvatsku, Slavoniju, Ugarsku, Hercegovinu i Tirol."²⁸ Kako se mlin razvijao, zidale su se nove zgrade. Dvorište mlina je prošireno na istočnom dijelu 1917. godine kupovinom dijela zemljišta susjeda Franje Terzića, u površini od 372 èhv.²⁹ Prema Lakatoševim navodima, kapacitet ovog paromlina, koji se bavio proizvodnjom brašna i krmiva izno-

26 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.

27 XXVI. Izvješće upravnoga odbora županije virovitičke, za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1911., Osijek, 1912., str. 191.

28 XXVII. Izvješće upravnoga odbora županije virovitičke, za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1912., Osijek, 1913., str. 168.

29 Nacrt i ugovor odloženi su u Zk. odjelu Opæ. suda u Đakovu pod brojem Z-3703/17.

sio je šest vagona dnevno. Pogon je bio električni i parni od sveukupno 400 KS. Zapošljavao je prosječno 50-70 radnika.³⁰

Od 1926. godine vlasnik mlina je poduzeće “Cereale” d. d. za mlinsku industriju i trgovinu zemaljskih proizvoda u Đakovu.³¹

Do dugačkog skladišta, koje je ovdje postojalo, dovedena je Željeznička pruga koja je uklonjena tek osamdesetih godina.

Pored mlina bila je tvornica keksa i slada koja je osnovana 1922. godine.³² Bila je u zgradi na južnom dijelu ekonomskog dvorišta, u kojoj je sada trgovina. Radila je s jednom peći na dva kata od kojih je svaki imao četiri odjeljenja. U svako odjeljenje moglo je stati najedno osam pladnjeva s pecivom (keksom), tako da se dnevno moglo ispeći oko 800 kg keksa.³³

Od 1937. godine vlasnik mlina je Dobro biskupije u Đakovu.³⁴ Pred Drugi svjetski rat mlin je prestao s radom, a zgrada mlina je služila kao skladište za žito. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata ovdje je bio logor za djecu i žene, uglavnom Židove, od 1. 12. 1941. do 5. 7. 1942. godine, pod nazivom Sabirni logor Đakovo.³⁵ O tome svjedoči i spomen-ploča koja je postavljena 1961. godine.³⁶ Poslije Drugoga svjetskog rata ovdje je bio i logor za pripadnike njemačke manjine.

Glavna zgrada mlina srušena je 1945. godine pomoću biskupijskih oraćih parnih traktora i njihovih sajli.

Poslije Drugoga svjetskog rata skladišta su oduzeta i predana Kotarskom sjemenskom poduzeću u Đakovu, a od drugog dijela formirana je

30 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.

31 Ugovor je odložen u Zk. odjelu Opæ. suda u Đakovu pod brojem Z-1889/26.

32 J. Lakatoš, nav. dj., str. 543.

33 Isto.

34 Ugovor je pohranjen u Zk. odjelu Opæ. suda pod brojem Z-5180/37.

35 O logoru vidi: Zoran Vasiljević, Sabirni logor Đakovo, Centar za povijest Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1988.

36 Ploča je bila izrađena od jablaničkog granita. Tekst s ploče kao i fotografija objavljeni su u: Ivan Germovšek, Natpisi na spomenicima u Đakovu, Đakovo i njegova okolica, Zbornik Muzeja Đakovštine, sv. 1., Đakovo, str. 191-193. Tijekom rata 1991./1992. ploča je oštećena, te je izrađena i postavljena nova spomen-ploča, ista kao i prethodna.

Mašinska radiona. Oba ova poduzeća su kasnije pripojena Poljoprivrednom kombinatu.

Iza zgrade bivšeg mlina 1952. godine sagrađen je gradski bazen, koji je bio spojen s obližnjom električnom centralom i u njega je odatle dotjecala topla voda.

Na sjevernom dijelu bivšeg ekonomskog dvorišta sada se nalazi Stаница za tehnički pregled vozila, a južni dio s mehaničkim radionicama PIK Đakovo d. d. je krajem 1995. godine dao u zakup.

Mlin “Štediša”

Na biskupijskom zemljištu u Školskom sokaku dao je podići biskup Strossmayer paromlin, te je on i sagrađen 1877. godine.³⁷ U mlinu je bilo uređeno 1894. godine i javno parno kupalište.³⁸ Nakon što je taj mlin dotrajavao, sagrađen je 1923. godine novi. U to vrijeme mlin dobiva naziv “Štediša”, mlin biskupskog vlastelinstva. Taj je natpis bio istaknut na obje strane zgrade.

Godine 1947. mlin je nacionaliziran.³⁹ Sljedeće godine predan je na upravljanje Državnom poduzeću “Štediša”, koje je ušlo 1951. godine u sklop poduzeća “Đakovština”, poduzeća za promet i preradu Žitarica,⁴⁰ koje je preuzelo sve mlinove u državnom vlasništvu na području tadašnjeg đakovačkog kotara. U sastavu poduzeća su bili: mlinovi u Đakovu, Velikoj

37 /M. Cepelić-M. Pavić/, nav. dj., str. 906.: “/.../ sazidan je novi paromlin sa stabilnim parostrojem, 3 kamena, šupom i bunarom u Đakovu za 14.000 forinti”.

38 Isto, str. 907. Navodi se da je podignuta “nova liepa parna kupelj” te se može zaključiti da je postojala i ranije; Usp. XXVI. Izvješće upravnoga odbora županije virovitičke, za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1911., Osijek, 1912., str. 140.

39 Nacionalizacija je izvršena rješenjem Predsjedništva vlade FNRJ od 22. 5. 1947. broj Pov-148/47, koje je zaprimljeno u Zk. odjelu Općinskog suda u Đakovu pod brojem Z-251/48. Pod istim brojem je i kopija plana ovog posjeda.

40 “Od oslobođenja pa do 1950. g. ime poduzeća se je više puta mijenjalo, kao i same organizacione forme, dok se je poduzeće uglavnom bavilo istim zadacima. Pod imenom “Đakovština” poduzeće postoji od 1. 1. 1951.”, Bilten “Đakovština za 10 godina 1950 - 1960”, nav. dj., str.6.

Kopanici, Tomašancima, Drenju, Trnavi i Vrpolju (koji je 1951. godine bio demontiran i upućen u Fužine), sušare u Đakovu i Vrpolju i otkupne stanice u Đakovu, Vrpolju, Velikoj Kopanici, Semeljcima, Vuki, Ivanovcima, Drenju i Trnavi (koje su 1956. godine prepuštene zadrugama). Nakon reorganizacije komunalnog sistema u tadašnjoj državi, sredinom 1955. godine mlinovi u Velikoj Kopanici, Vrpolju i Trnavi pripojeni su Žitarskom poduzeću u Slavonskom Brodu.

Godine 1954. izvršena je elektrifikacija mlina. Do tada je mlin imao kao pogonsku snagu parni stroj koji se ložio drvetom.⁴¹

41 Bilten "Đakovština za 10 godina 1950 - 1960", nav. dj., str. 9.

Godine 1955. bio je veliki požar u kome je izgorjelo skladište. Ubrzo poslije požara postavljen je novi krov. Na mjestu toga skladišta kasnije je u šezdesetim godinama proradila parna pekara.

U 1956. godini izvršena je rekonstrukcija mlina, kada je kapacitet od 3 vagona povećan na 5 vagona dnevne meljave.⁴² Te je godine sagrađen i prvi silos kapaciteta od 100 vagona. Bio je to prvi silos na području Đakovštine. Godine 1959. sagrađena su još dva silosa, svaki kapaciteta od 250 vagona. Iste godine pokraj silosa montirane su dvije montažne hale za skladište od 100 vagona.

Poduzeće “Đakovština” je 1964. godine pripojeno u Poljoprivredni kombinat Đakovo.⁴³ Još uvijek stoje i stari objekti bivšeg vlastelinskog mlina. Već izvjesno vrijeme je cijeli mlin izvan pogona te se može uskoro očekivati rušenje svih objekata.

Kajzerov mlin

U Selačkoj ulici, u doli neposredno prije zavoja uz potok Ribnjak, bio je mlin Jakoba Kaisera. Mlin s pilanom je započeo s radom vjerojatno poslije 1918. godine, poslije raspada Austro-Ugarske Monarhije. Bilo je to manje poduzeće koje je poslovalo pod tvrtkom “J. Kaiser, pilana i motorni plin, Đakovo”. Pogon mu je bio na sisavi plin, sa snagom od 25 KS.⁴⁴

Poslije Drugoga svjetskog rata pogoni su oduzeti vlasnicima, a ubrzo su i prestali s radom. Dio zgrada mlina postoji i danas.

42 Bilten “Đakovština za 10 godina 1950 - 1960”, nav. dj., str. 10.

43 Pripojeno je 31. prosinca 1963. godine na temelju rješenja općinske skupštine Đakovo broj 04-9770/1-1963 od 17. prosinca 1963. god., kojim se odobravaju odluke radničkih savjeta o pripojenju.

44 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.

Raumbergerov paromlin

Kuća u tzv. “Švapskom sokaku”, po staroj numeraciji broj 361, s dugačkom zgradom u dvorištu, bila je nekoć u vlasništvu Franje Knöbla. On je u zgradi u dvorištu imao uljaru. Od Knöbla je okućnicu kupio susjed Baltazar Raumberger. Baltazar je uz postojeću tvornicu ulja ovdje imao i paromlin na valjke. Prema zemljišnim knjigama Baltazar je ovaj posjed darovao sinu Franji 1911. godine, a ovaj ga je 1917. godine prodao svome zetu Petru Hauszu. On je nastavio voditi mlin i uljaru.

Poslije Drugoga svjetskog rata cjelokupni posjed je konfisciran, te je na kraju predan na korištenje PIK-u Đakovo, koji je kuću preuredio u nekoliko stanova za svoje radnike. Stanovi su ovdje i danas, a njih će vjerojatno otkupiti sadašnji stanari.

Mlin barunice Magdalene Unukić

Na okućnici u ulici Augusta Šenoë, u koju udara Ulica Matije Gupca (nekoć zvana Švapski sokak), bio je nekoć mlin. Mlinova poput ovoga bilo je u Đakovu desetak, ali nam je ovaj ponešto zanimljiviji obzirom na to tko su mu bili vlasnici. Okućnica je bila od 1865. godine u vlasništvu barunice Magdalene Unukić. Na koji način je ona postala vlasnicom - kupovinom ili na neki drugi način - iz zemljišnih knjiga nije moguće utvrditi. Okućnica je vjerojatno kupljena od nekog Nijemca obzirom da je to jedna od ulica koju je početkom 19. stoljeća dao isparcelirati biskup Antun Mandić radi kolonizacije Nijemaca. Na ovoj okućnici bile su sagrađene kuće broj 372 i 373, koje postoje i danas.

U dvorištu je nekoć bio suhi mlin s pokretačkom snagom volova ili konja. Na planu Đakova iz 1863. godine ucrtane su obje kuće, a također i okrugli tlocrt “šatre” mlina.

Godine 1894. barunica Magdalena Unukić prodala je obje kuće, s tridesetak jutara zemlje, Zakladi dječakog sjemeništa biskupije bosan-

sko-đakovaèke i srijemske. Temeljem istog ugovora je i njezina kærka Albertina, udana za podmaršala Adrowskog, prodala Zakladi svojih tridesetak jutara zemlje, a sve za ukupan iznos od 12.000 forinti.⁴⁵ Na strani kupca ugovor je potpisao biskup J. J. Strossmayer. Barunica Magdalena Unukia bila je biskupova rođakinja. Biskup ju je zasigurno vrlo poštovao dok je kasnije njoj svojom oporukom bio ostavio najveæi dio novca.

Napomenimo i to da je Albertina Adrowski bila prva predsjednica Podružnice Crvenog križa u Đakovu, koja je osnovana 1900. godine.⁴⁶

Kakve je planove biskup Strossmayer imao s kuæama i mlinom, nije nam poznato. Uskoro je 1900. godine okuænica s obje kuæe prodana Stjepanu i Ani Rack, koji su bili doselili iz Filipova (sada Baèki Jarak).⁴⁷ Prema navodima Mirka Markoviaæa, mlin je radio do 1900. godine.⁴⁸ Stjepan Rack je okuænicu podijelio 1920. godine na tri dijela, te ih je dao svojim sinovima.

Poslije Drugoga svjetskog rata od Rackovih je konfisciran cijeli posjed, te je dodijeljen Zemaljskoj pastuharni, koja je osnovana 1947. godine. Od 1960. godine pastuharna nosi naziv Centar za selekciju konja. Od 1969. godine u sastavu je Poljoprivredno-industrijskog kombinata "Đakovo".

Kuæa broj 372, koja sada ima broj 43, izdavana je stanarima, a kuæa broj 373, sada broj 45, upravna je zgrada pastuharne. Ovdje su sagrađene nove staje za konje, a iza njih nalazi se đakovaèki hipodrom.

U vrijeme podjele PIK-a Đakovo d. d., krajem 1997. godine izdvojen je Centar za selekciju konja, te otada nosi naziv Ergela Đakovo; njoj je pripala ova zgrada te Ivandvor.

45 Prijepis ugovora od 22. 10. 1894. godine pohranjen je u Zk. odjelu Opæ. suda u Đakovu pod brojem Z-2669/1894.

46 Krešimir Paviaæ, Osnivanje Crvenog križa u Đakovu, "Đakovaèki vezovi", Prigodna revija 1988., Đakovo, 1988., str. 30.

47 Ugovor od 2. 4. 1900. pohranjen je u Zk. odjelu Opæ. suda u Đakovu pod brojem Z-1428/01.

48 M. Markoviaæ, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 274.

Namjera nam je bila ovim člankom prezentirati podatke koje smo pronašli o mlinovima u Đakovu, koji su postojali od kraja sedamnaestog stoljeća pa do Drugoga svjetskog rata. Oni pokazuju da je za gradnju mlinova u Đakovu oduvijek postojao veliki interes. Mlinove u razdoblju poslije Drugoga svjetskog rata nismo obuhvatili, a valjalo bi ih prikazati u zasebnom članku.

FROM THE HISTORY OF MILLS IN ĐAKOVO

Summary

In this article we find a list of mills in Đakovo and the nearby area from the end of the 17th century to the beginning of the World War II. The oldest mills were water mills, four of which remained in the after the expulsion of Turks. Later, some mills driven by horses or oxen appeared. Second half of the 19th century witnesses the industrialisation in Đakovo, so that more modern steam-powered mills were built. At that time there were three such mills in Đakovo: "Sloga" a mill owned by the family, Đakovački mlin na valjke d.d. (Đakovo roller-mill, Inc.) and "Paromlin" - steam-powered mill owned by the diocese. In the later period, new smaller mills were built, especially after the invention of the petrol engine. The author of this article lays stress on two mills: kaiser's and Raumberger's mill.

